

Univerzitet u Beogradu
Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

9. Međunarodni naučni skup

Specijalna edukacija
i rehabilitacija

DANAS

Zbornik radova

University in Belgrade

Faculty of Special Education and Rehabilitation

The 9th International Scientific Conference

Special education and rehabilitation

TODAY

Proceedings

BEOGRAD 2015.

UNIVERZITET U BEOGRADU
FAKULTET ZA SPECIJALNU EDUKACIJU I REHABILITACIJU
UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION

IX međunarodni naučni skup
**SPECIJALNA EDUKACIJA I
REHABILITACIJA DANAS**

Beograd, 25-27. septembar 2015.

Zbornik radova

The 9th International Scientific Conference
**SPECIAL EDUCATION AND
REHABILITATION TODAY**

Belgrade, September, 25-27, 2015

Proceedings

Beograd, 2015.
Belgrade, 2015

SPECIJALNA EDUKACIJA I REHABILITACIJA DANAS
Zbornik radova
SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION TODAY
Proceedings

IX međunarodni naučni skup
Beograd, 25-27. 09. 2015.
The 9th International Scientific Conference
Belgrade, 25–27. 09. 2015.

Izdavač / Publisher:
Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation
11000 Beograd, Visokog Stevana 2
www.fasper.bg.ac.rs

Za izdavača / For Publisher:
prof. dr Snežana Nikolić, dekan

Glavni i odgovorni urednik / Editor-in-chief:
prof. dr Mile Vuković

Kompjuterska obrada teksta / Computer word processing:
Biljana Krsić

Zbornik radova Proceedings će biti publikovan
u elektronskom obliku CD.
Proceedings will be published in electronic format CD.

Tiraž / Circulation: 200

ISBN 978-86-6203-069-6

DETERMINANTE AGRESIVNOG PONAŠANJA DECE I ADOLESCENATA: UTICAJ POLA, UZRATA I NIVOA INTELEKTUALNOG FUNKCIONISANJA¹

Vesna Žunić-Pavlović^{a,2}, Nenad Glumbić^a, Miroslav Pavlović^b

^aUniverzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju,

^bZavod za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja, Beograd

Cilj ovog istraživanja je sagledavanje uloge pola, uzrasta i nivoa intelektualnog funkcionisanja u agresivnom ponašanju dece i adolescenata. Uzorak čini 724 dece i adolescenata, oba pola (55,3% dečaka i 45,7% devojčica), uzrasta 6–18 godina ($AS=10,3$; $SD=3,33$), sa različitim nivoom intelektualnog funkcionisanja (50% normativni nivo, 33% laka IO i 17% umerena IO). Podaci su prikupljeni od vaspitača i nastavnika primenom ASEBA TRF/6–18. Otkrivene su značajne polne razlike u pravcu višeg nivoa agresivnog ponašanja kod dečaka u odnosu na devojčice ($t=7,090$; $df=722$; $p=0,000$). Uzrasne razlike nisu statistički značajne ($F_{2,721}=2,718$; $p=0,068$). Između poduzoraka ispitanika sa različitim nivoom intelektualnog funkcionisanja postoje značajne razlike u agresivnom ponašanju. Prema rezultatima post hoc testa, nivo agresivnog ponašanja ispitanika sa normativnim nivoom intelektualnog funkcionisanja niži je nego kod ispitanika sa lakom i umerenom IO ($p=0,000$), dok između ispitanika sa lakom i umerenom IO nema značajnih razlika ($p=0,375$). Rezultati regresione analize pokazuju da pol, uzrast i nivo intelektualnog funkcionisanja objašnjavaju 17,3% varijanse agresivnog ponašanja. Promenljiva koja daje najznačajniji doprinos predikciji zavisne varijable je nivo intelektualnog funkcionisanja ($\beta=0,321$), a u nešto manjoj meri pol ($\beta=-0,222$). Obe promenljive daju značajan, jedinstven doprinos predikciji agresivnog ponašanja ($p=0,000$). Uzrast nema uticaj na agresiju ($\beta=0,036$; $p=0,229$). Dobijeni rezultati su diskutovani u kontekstu savremenih teorijskih i empirijskih saznanja o razvoju agresivnog ponašanja i efektivnim pristupima u prevenciji i tretmanu.

Ključne reči: agresivno ponašanje, pol, uzrast, intelektualno funkcionisanje

UVOD

Dosadašnja istraživanja razvoja agresivnog ponašanja u opštoj populaciji dece i adolescenata konzistentno pokazuju da je nivo agresivnog ponašanja viši kod dečaka u odnosu na devojčice i da normativnu razvojnu trajektoriju agresivnog ponašanja

1 Rad je proistekao iz projekta „Socijalna participacija osoba sa intelektualnom ometenošću“, br. 179017 (2011–2015), koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

2 E-mail: vesnazunic@fasper.bg.ac.rs

karakterise opadanje u periodu od 4 do 18 godine života (Achenbach et al., 1991; Bongers et al., 2004; Côtè et al., 2006; Maughan et al., 2000; Stanger et al., 1997; Timmermans et al., 2008; van Lier et al., 2009). Na osnovu rezultata ovih studija ne može se suditi o razvojnim trejektorijama agresivnog ponašanja dece i adolescenata sa intelektualnom ometenošću (IO), jer su oni po pravilu isključeni iz uzorka.

S druge strane, studije agresivnog ponašanja rađene na uzorcima dece i adolescenata sa IO imaju nesaglasne rezultate. Tako, dostupne studije o ovoj problematici pokazuju da, u periodu od detinjstva do adolescencije, postoje značajne polne razlike u pravcu veće učestalosti agresivnog ponašanja kod muškog pola (de Ruiter et al., 2007; Dickson et al., 2005; Douma et al., 2007; Einfeld et al., 2006; Hardan & Sahl, 1997; McClintock et al., 2003; Molteno et al., 2001; Žunić-Pavlović i Kovačević-Lepojević, 2014; Žunić-Pavlović sa sar., 2014) ili da polne razlike ne postoje (Adams & Allen, 2001; Chadwick et al., 2008; Cormack et al., 2000; Einfeld & Tonge, 1996; Emerson et al., 2001; Holden & Gitlsen, 2006; Lowe et al., 2007; McIntyre et al., 2006; Pavlović et al., 2013).

Empirijski nalazi o uzrasnim razlikama u agresivnom ponašanju dece i adolescenata sa IO takođe nisu koizistentni, jer gotovo je ujednačen broj studija koje svedoče o postupnom opadanju agresivnog ponašanja (de Ruiter et al., 2007; Douma et al., 2007; Lowe et al., 2007; Žunić-Pavlović i Kovačević-Lepojević, 2014), porastu agresivnog ponašanja (Davies & Oliver, 2013; Dickson et al., 2005; Emerson et al., 2001; Holden & Gitlsen, 2006; Molteno et al., 2001) i nepostojanju značajnih veza agresivnog ponašanja i uzrasta (Adams & Allen, 2001; Chadwick et al., 2008; Cormack et al., 2000; Einfeld et al., 2006; Einfeld & Tonge, 1996; Pavlović et al., 2013).

Na osnovu dosadašnjih istraživanja nije moguće izvesti pouzdan zaključak o uticaju nivoa intelektualnog funkcionisanja na ispoljavanje agresivnog ponašanja. U nekim istraživanjima nije nađena značajna veza agresivnog ponašanja sa težinom IO (Adams & Allen, 2001; Hardan & Sahl, 1997; Lowe et al., 2007; McClintock et al., 2003; Molteno et al., 2001) i nivoom adaptivnog funkcionisanja (Chadwick et al., 2008; Oliver et al., 2012; Wallander et al., 2006). Među autorima koji smatraju da težina IO značajno utiče na agresivno ponašanje nema saglasnosti oko toga da li je agresivno ponašanje najučestalije kod dece i adolescenata sa lakšim (Cormack et al., 2000; Einfeld et al., 2006; Einfeld & Tonge, 1996; Emerson et al., 2001; Holden & Gitlsen, 2006) ili težim oblicima IO (de Bildt et al., 2005; Douma et al., 2007; McIntyre et al., 2006; Murphy et al., 2005; Žunić-Pavlović i Kovačević-Lepojević, 2014a).

Cilj ovog istraživanja je sagledavanje relativnog doprinosa pola, uzrasta i nivoa intelektualnog funkcionisanja u razvoju agresivnog ponašanja tokom detinjstva i adolescencije.

METOD ISTRAŽIVANJA

Uzorak čini 724 dece i adolescenata, oba pola (55,3% dečaka i 45,7% devojčica), uzrasta 6–18 godina (AS=10,3; SD=3,33), sa različitim nivoom intelektualnog funkcionisanja (50% normativni nivo, 33% laka IO i 17% umerena IO). Podaci o polu, uzrastu i intelektualnim

sposobnostima ispitanika preuzeti su iz dokumentacije predškolske ustanove, odnosno škole koju dete pohađa. Za procenu agresivnog ponašanja korišćena je Skala agresivnog ponašanja Achenbahovog sistema empirijski bazirane procene (*Achenbach System of Empirical Based Assessment – ASEBA*), za uzrast od 6 do 18 godina, verzija za vaspitače i nastavnike (*Teacher's Report Form – TRF/6–18*) (Achenbach & Rescorla, 2001).

REZULTATI

Ispitanici su na Skali agresivnog ponašanja ostvarili skorove u opsegu 0–42, sa srednjom vrednošću 7,75 (SD=9,494). U Tabeli 1 prikazani su opseg, aritmetička sredina i standardna devijacija ukupnih skorova prema polu, uzrastu i nivou intelektualnog funkcionisanja ispitanika.

Tabela 1. Opseg, aritmetička sredina i standardna devijacija skorova prema uzrastu, polu i nivou intelektualnog funkcionisanja

	N	Opseg	AS	SD
Dečaci	400	0–42	9,93	0,516
Devojčice	324	0–42	5,06	0,420
6–9 godina	360	0–42	6,96	0,458
10–14 godina	222	0–42	8,31	0,599
15–18 godina	142	0–42	8,91	1,000
Normativni nivo	362	0–42	4,23	0,382
Laka IO	239	0–42	10,81	0,716
Umerena IO	123	0–39	12,18	0,724

Testiranjem statističke značajnosti razlika aritmetičkih sredina skorova ispitanika otkrivene su značajne polne razlike u pravcu višeg nivoa agresivnog ponašanja kod dečaka u odnosu na devojčice ($t=7,090$; $df=722$; $p=0,000$). Pored toga, konstatovane su značajne razlike u zavisnosti od nivoa intelektualnog funkcionisanja ($F_{2,721}=60,787$; $p=0,000$). Prema rezultatima post hoc testa, nivo agresivnog ponašanja ispitanika sa normativnim nivoom intelektualnog funkcionisanja značajno je niži nego kod ispitanika sa lakom i umerenom IO ($p=0,000$), dok između ispitanika sa lakom i umerenom IO nema značajnih razlika ($p=0,375$). Nisu zabeležene značajnije uzrasne razlike u nivou agresivnog ponašanja ($F_{2,721}=2,718$; $p=0,067$).

U Tabeli 2 prikazani su rezultati Pirsonovog testa korelacije, koji potvrđuju postojanje statistički značajne povezanosti agresivnog ponašanja sa polom, uzrastom i nivoom intelektualnog funkcionisanja. Dobijeni nalazi sugerišu da je nivo agresivnog ponašanja viši kod dečaka, na starijem uzrastu i kod ispitanika sa nižim nivoom intelektualnog funkcionisanja, s tim da su ove veze slabog intenziteta.

Tabela 2. Korelacije agresivnog ponašanja sa uzrastom, polom i nivoom intelektualnog funkcionisanja

		Pol	Uzrast	Nivo intelektualnog funkcionisanja
Agresivno ponašanje	r	–0,255	0,085	0,353
	p	0,000	0,023	0,000

Rezultati regresione analize pokazuju da pol, uzrast i nivo intelektualnog funkcionisanja objašnjavaju 17,3% varijanse agresivnog ponašanja ($F_{3,720}=50,305; p=0,000$). Pol i nivo intelektualnog funkcionisanja daju značajan, jedinstven doprinos predikciji agresivnog ponašanja, ali je doprinos nivoa intelektualnog funkcionisanja značajniji. Nisu otkrivene značajne veze između agresivnog ponašanja i uzrasta (Tabela 3).

Tabela 3. Karakteristike prediktora u regresionom modelu

	B	St. greška	β	p
Pol	-4,240	0,654	-0,222	0,000
Uzrast	0,442	0,426	0,036	0,229
Nivo intelektualnog funkcionisanja	4,069	0,443	0,321	0,000

DISKUSIJA

Rezultati ovog istraživanja pokazuju da je nivo intelektualnog funkcionisanja značajan prediktor agresivnog ponašanja u detinjstvu i adolescenciji, kao i da je njegova prediktivna snaga veća u odnosu na pol i uzrast. Kod ispitanika sa IO izmeren je značajno viši nivo agresivnog ponašanja nego kod ispitanika sa normativnim nivoom intelektualnog funkcionisanja. Ovaj nalaz je u skladu sa rezultatima niza komparativnih studija u kojima su proučavane razlike u agresivnom ponašanju između dece i adolescenata sa IO i tipično razvijenih vršnjaka (Baker et al., 2003; Cormack et al., 2000; de Ruiter et al., 2007; Dickson et al., 2005; Douma et al., 2007; Lina et al., 1999; McIntyre et al., 2006).

Pored toga, konstatovano je da ispitanici sa umerenom IO imaju više skorove na Skali agresivnog ponašanja u odnosu na ispitanike sa lakom IO, ali ove razlike nisu statistički značajne. Postojanje pozitivne veze između težine IO i agresivnog ponašanja ima potvrdu u nalazima novijih istraživanja (de Bildt et al., 2005; Douma et al., 2007; McIntyre et al., 2006; Murphy et al., 2005; Žunić-Pavlović i Kovačević-Lepojević, 2014a). Dodatno, u finskoj studiji, koja je rađena na reprezentativnom uzorku dece i adolescenata sa različitim težinom IO, najveća učestalost eksteranlizovanih problema zabeležena je za ispitanike sa umerenom IO (Koskentausta et al., 2004).

Pokazalo se da je pol značajan prediktor agresivnog ponašanja u detinjstvu i adolescenciji, bez obzira na heterogenost uzorka u pogledu nivoa intelektualnog funkcionisanja. Dobijeni nalazi o značajno višem nivou agresivnog ponašanja kod dečaka u odnosu na devojčice imaju potvrdu u sličnim istraživanjima koja su rađena kako na uzorcima dece i adolescenata iz opšte populacije (Achenbach et al., 1991; Bongers et al., 2004; Côtè et al., 2006; Maughan et al., 2000; Stanger et al., 1997; Timmermans et al., 2008; van Lier et al., 2009), tako i na uzorcima dece i adolescenata sa IO (de Ruiter et al., 2007; Dickson et al., 2005; Douma et al., 2007; Einfeld et al., 2006; Hardan & Sahl, 1997; McClintock et al., 2003; Molteno et al., 2001; Žunić-Pavlović i Kovačević-Lepojević, 2014; Žunić-Pavlović sa sar., 2014).

Prema rezultatima ovog istraživanja, uzrast nije značajan prediktor agresivnog ponašanja. Štaviše, uočeno je blago povišenje nivoa agresivnog ponašanja sa odrastanjem,

mada uzrasne razlike nisu statistički značajne. Ovo je u suprotnosti sa nalazima sličnih studija na uzorcima dece i adolescenata iz opšte populacije, koji svedoče o linearnom opadanju agresivnog ponašanja od detinjstva do adolescencije (Achenbach et al., 1991; Bongers et al., 2004; Côtè et al., 2006; Maughan et al., 2000; Stanger et al., 1997; Timmermans et al., 2008; van Lier et al., 2009). Imajući u vidu istraživanja koja pokazuju da nivo agresivnog ponašanja dece i adolescenata sa IO raste sa odrastanjem (Davies & Oliver, 2013; Dickson et al., 2005; Emerson et al., 2001; Holden & Gitlsen, 2006; Molteno et al., 2001) ili da nije značajno povezan sa uzrastom (Adams & Allen, 2001; Chadwick et al., 2008; Cormack et al., 2000; Einfeld et al., 2006; Einfeld & Tonge, 1996; Pavlović et al., 2013), dobijeni rezultati mogu se pripisati heterogenosti uzorka u pogledu nivoa intelektualnog funkcionisanja.

ZAKLJUČAK

Na osnovu rezultata ovog istraživanja može se zaključiti da značajne prediktore agresivnog ponašanja u detinjstvu i adolescenciji predstavljaju pol i nivo intelektualnog funkcionisanja, ali ne i uzrast. Prezentovani nalazi impliciraju potrebu za povezivanjem saznanja o agresivnom ponašanju iz različitih disciplina, uz istovremeno traganje za specifičnim faktorima koji doprinose razvoju agresivnog ponašanja dece i adolescenata sa različitim nivoom intelektualnog funkcionisanja.

LITERATURA

- Achenbach, T. M., Howell, C. T., Quay, H. C., Conners, C. K., & Bates, J. E. (1991). National survey of problem and competencies among four- to sixteen-year-olds: parents' reports for normative and clinical sample. *Monographs of the Society for Research in Child Development, 56*(3), 1-120.
- Achenbach, T. M., & Rescorla, L. A. (2001). *Manual for the ASEBA school-age forms and profiles*. Burlington: University of Vermont, Research Center for Children, Youth & Families.
- Adams, D., & Allen, D. (2001). Assessing the need for reactive behaviour management strategies in children with intellectual disability and severe challenging behaviour. *Journal of Intellectual Disability Research, 4* (4), 335-343.
- Baker, B. L., McIntyre, L. L., Blacher, J., Crnic, K., Edelbrock, C., & Low, C. (2003). Pre-school children with and without developmental delay: behaviour problems and parenting stress over time. *Journal of Intellectual Disability Research, 47*(4-5), 217-230.
- Bongers, I. L., Koot, H. M., van der Ende, J., & Verhulst, F. C. (2004). Developmental trajectories of externalizing behaviors in childhood and adolescence. *Child Development, 75*(5), 1523-1537.
- Chadwick, O., Kusel, Y., & Cuddy, M. (2008). Factors associated with the risk of behaviour problems in adolescents with severe intellectual disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research, 52*(10), 864-876.
- Cormack, K. F. M., Brown, A. C., & Hastings, R. P. (2000). Behavioural and emotional difficulties in students attending schools for children and adolescents with severe intellectual disability. *Journal of Intellectual Disability Research, 44*(2), 124-129.
- Côte, S. M., Vaillancourt, T., LeBlanc, J. C., Nagin, D. S., & Tremblay, R. E. (2006). The development of physical aggression from toddlerhood to pre-adolescence: a nation wide longitudinal study of Canadian children. *Journal of Abnormal Child Psychology, 34*(1), 71-85.

- Davies, L., & Oliver, C. (2013). The age related prevalence of aggression and self-injury in persons with an intellectual disability: A review. *Research in Developmental Disabilities, 34*(2), 764-775.
- De Bildt, A., Sytema, S., Kraijer, D., Sparrow, S., & Minderaa, R. (2005). Adaptive functioning and behaviour problems in relation to level of education in children and adolescents with intellectual disability. *Journal of Intellectual Disability Research, 49*(9), 672-681.
- De Ruiter, K. P., Dekker, M. C., Verhulst, F. C., & Koot, H. M. (2007). Developmental course of psychopathology in youths with and without intellectual disabilities. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 48*(5), 498-507.
- Dickson, K. Emerson, E., & Hatton, C. (2005). Self-reported anti-social behaviour: prevalence and risk factors amongst adolescents with and without intellectual disability. *Journal of Intellectual Disability Research, 49*(11), 820-826.
- Douma, J. C. H., Dekker, M. C., de Ruiter, K. P., Tick, N. T., & Koot, H. M. (2007). Antisocial and delinquent behaviors in youths with mild to borderline disabilities. *American Journal of Mental Retardation, 112*(3), 207-220.
- Einfeld, S. L., Piccinin, A. M., Mackinnon, A., Hofer, S. M., Taffe, J., Gray, K. M., et al. (2006). Psychopathology in young people with intellectual disability. *Journal of the American Medical Association, 296*(16), 1981-1989.
- Einfeld, S. L., & Tonge, B. J. (1996). Population prevalence of psychopathology in children and adolescents with intellectual disability: II epidemiological findings. *Journal of Intellectual Disability Research, 40*(2), 99-109.
- Emerson, E., Kiernan, C., Alborz, A., Reeves, D., Mason, H., Swarbrick, R., et al. (2001). The prevalence of challenging behaviors: a total population study. *Research in Developmental Disabilities, 22*(1), 77-93.
- Hardan, A., & Sahl, R. (1997). Psychopathology in children and adolescents with developmental disorders. *Research in Developmental Disabilities, 18*(5), 369-382.
- Holden, B., & Gitlesen, J. P. (2006). A total population study of challenging behaviour in the county of Hedmark, Norway: prevalence and risk markers. *Research in Developmental Disabilities, 27*(4), 456-465.
- Koskentausta, T., Iivanainen, M., & Almqvist, F. (2004). CBCL in the assessment of psychopathology in Finnish children with intellectual disability. *Research in Developmental Disabilities, 25*(4), 341-354.
- Linna, S.-L., Moilanen, I., Ebeling, H., Piha, J., Kumpulainen, K., Tamminen, T., & Almqvist, F. (1999). Psychiatric symptoms in children with intellectual disability. *European Child & Adolescent Psychiatry, 8*(4), 77-82.
- Lowe, K., Allen, D., Jones, E., Brophy, S., Moore, K., & James, W. (2007). Challenging behaviours: prevalence and topographies. *Journal of Intellectual Disability Research, 51*(8), 625-636.
- Maughan, B., Pickles, A., Rowe, R., Costello, E. J., & Angold, A. (2000). Developmental trajectories of aggressive and non-aggressive conduct problems. *Journal of Quantitative Criminology, 16*(2), 199-221.
- McClintock, K., Hall, S., & Oliver, C. (2003). Risk markers associated with challenging behaviours in people with intellectual disabilities: a meta-analytic study. *Journal of Intellectual Disability Research, 47*(6), 405-416.
- McIntyre, L. L., Blacher, J., & Baker, B. L. (2006). The transition to school: adaptation in young children with and without intellectual disability. *Journal of Intellectual Disability Research, 50*(5), 349-361.
- Molteno, G., Molteno, C. D., Finchilescu, G., & Dawes, A. R. L. (2001). Behavioural and emotional problems in children with intellectual disability attending special schools in Cape Town, South Africa. *Journal of Intellectual Disability Research, 45*(6), 515-520.
- Murphy, G. H., Beadle-Brown, J., Wing, L., Gould, J., Shah, A., & Holmes, N. (2005). Chonicity of challenging behaviours in people with severe intellectual disabilities and/or autism: a total population sample. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 35*(4), 405-418.

- Oliver, C., Petty, J., Ruddick, L., & Becarese-Hamilton, M. (2012). The association between repetitive, self-injurious and aggressive behavior in children with severe intellectual disability. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 42(6), 910-919.
- Pavlović, M., Žunić-Pavlović, V., & Glumbić, N. (2013). Students' and teachers' perceptions of aggressive behaviour in adolescents with intellectual disability and typically developing adolescents. *Research in Developmental Disabilities*, 34(11), 3789-3797.
- Stanger, C., Achenbach, T. M., & Verhulst, F. C. (1997). Accelerated longitudinal comparisons of aggressive versus delinquent syndromes. *Development and Psychopathology*, 9(1), 43-58.
- Timmermans, M., van Lier, P. A. C., Koot, & H. M. (2008). Which forms of child/adolescent externalizing behaviors account for late adolescent risky sexual behavior and substance use?. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49(4), 386-394.
- Van Lier, P. A. C., Vitaro, F., Barker, E. D., Koot, H. M., & Tremblay, R. E. (2009). Developmental links between trajectories of physical violence, vandalism, theft, and alcohol-drug use from childhood to adolescence. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 37(4), 481-492.
- Wallander, J. L., Dekker, M. C., & Koot, H. M. (2006). Risk factors for psychopathology in children with intellectual disability: a prospective longitudinal population-based study. *Journal of Intellectual Disability Research*, 50(4), 259-268.
- Žunić-Pavlović, V., Glumbić, N., i Kovačević-Lepojević, M. (2014). Razlike u agresivnom ponašanju između dečaka i devojčica sa intelektualnom ometenošću. *Beogradska defektološka škola*, 20(2), 317-328.
- Žunić-Pavlović, V., i Kovačević-Lepojević, M. (2014). Eksternalizovani problemi u ponašanju dece i adolescenata sa intelektualnom ometenošću. U B. Brojčin (Ur.), *Problemi u ponašanju kod dece i mladih sa intelektualnom ometenošću* (str. 7-29). Beograd: Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
- Žunić-Pavlović, V., i Kovačević-Lepojević, M. (2014a). Specifičnosti eksternalizovanih problema dece i adolescenata sa različitom težinom intelektualne ometenosti. U M. Japundža-Milisavljević (Ur.), *Problemi u adaptivnom funkcionisanju osoba sa intelektualnom ometenošću* (str. 37-57). Beograd: Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.

DETERMINANTS OF AGGRESSIVE BEHAVIOUR IN CHILDREN AND ADOLESCENTS: INFLUENCE OF GENDER, AGE, AND LEVEL OF INTELLECTUAL FUNCTIONING

Summary

The objective of this study is to determine the role of gender, age, and intellectual functioning in *children's and adolescents' aggressive behaviour*. The sample consisted of 724 children and adolescents of both sexes (55.3% boys and 45.7% girls), aged from 6 to 18 ($M=10.3$; $SD=3.33$), functioning at different intellectual levels (50% with average intelligence, 33% with mild intellectual disability and 17% with moderate intellectual disability). Data were collected from kindergarten and elementary school teachers, using the ASEBA TRF/6–18. The boys display higher rates of aggressive behaviour than the girls ($t=7.090$; $df=722$; $p=0.000$). Age differences are not statistically significant ($F_{2,721}=2.718$; $p=0.067$). There are significant differences in aggressive behaviour between different subsets according to their intellectual level. Post hoc test reveals that the participants with average intellectual abilities have lower level of aggressive behaviour than participants with mild and moderate intellectual disability ($p=0.000$), while there are no significant differences between two subsets with mild and moderate intellectual disabilities ($p=0.375$). The regression analysis shows that altogether, gender, age and level of intellectual functioning, explain 17.3% of the variance of aggressive behaviour. The independent variables that provides the most significant contribution to the prediction of the dependent variable are intellectual functioning ($\beta=0.321$) and, to a lesser extent, gender ($\beta=-0.222$). Both variables provide a significant, unique contribution to the prediction of aggressive behaviour ($p=0.000$). Age has no effect on aggression ($\beta=0.036$; $p=0.299$). The obtained results are discussed in the context of contemporary theoretical and empirical knowledge on development of aggressive behaviour and effective approaches to its prevention and treatment.

Key words: aggressive behaviour, gender, age, intellectual functioning